

જીવનની સમસ્યાઓનો ઉકેલ

પ્રિય મિત્રો,

યોગનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય 'પરમતત્ત્વ' સાથે જોડાણ કરવાનો છે અને આપણી સમક્ષ પડકાર એ છે કે આ લક્ષ્ય સાથે સંપૂર્ણપણે એક કેવી રીતે થવું.

અમારા પ્રિય ભાઈ, ડૉ. ઇચેક એડીઝેસ, કે જેઓ અગ્રણી મેનેજમેન્ટ નિષ્ણાત છે, તેઓએ આપણે આપણા લક્ષ્ય સાથે સંકલન કેવી રીતે કરી શકીએ, તે સમજવા માટે એક સરળ ગુણોત્તર આપ્યો છે. જોકે આ ગુણોત્તર સંસ્થાઓ માટે બનાવાયેલો છે, છતાં તે આધ્યાત્મિકતાના માર્ગ પર સફળતા મેળવવા ઇચ્છતા અભ્યાસીઓ માટે પણ એટલો જ લાગુ પડે છે.

ગુણોત્તર નીચે મુજબ છે.

$$f \left\{ \frac{\text{બાહ્ય સંકલન}}{\text{આંતરિક વિઘટન}} \right\}$$

અહીં, ગુણોત્તરનો છેદ સંસ્થાનાં આંતરિક અલગાવ, તેના વિખવાદો અને તેની વિસંવાદિતાઓ દર્શાવે છે તથા અંશ, એ વ્યક્ત કરે છે કે સંસ્થા તેનાં મૂળ હેતુ કે લક્ષ્ય સાથે પોતાનું સંકલન કરવામાં કેટલી સફળ રહી છે. આ સફળતા સંસ્થામાં રહેલા આંતરિક વિઘટનના વ્યસ્ત પ્રમાણમાં હોય છે.

એક સરળ ઉદાહરણ જોઈએ: એક વાહનમાં તેનું એન્જિન પૈડાને ચાલવાની શક્તિ પૂરી પાડવા માટે 100 બ્રેક હોર્સપાવર(bhp) ઉર્જા પેદા કરે છે, પરંતુ તેમાંથી કેટલી ઉર્જા વાસ્તવમાં પૈડા સુધી પહોંચતી હોય છે? સમગ્ર ઉર્જા તો નહીં જ. તેમાંની કેટલીક ઉર્જા ઘર્ષણ દ્વારા અને કેટલીક ઉર્જા એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ થતા ઉર્જાના વહનમાં ઓછી થઈ જાય છે. આ બધી બાદબાકી પછી, બાકી રહેતી ઉર્જા જ વાહનના પૈડાને ચલાવવા માટે ઉપલબ્ધ રહે છે. જો વાહન સારી રીતે જળવાયું હોય, તો આ ઉર્જા ઓછી વેડફાય છે. આમ, વધુ ઉર્જા પૈડા સુધી પહોંચે છે તથા વાહનનો હેતુ વધુ સારી રીતે પરિપૂર્ણ થાય છે.

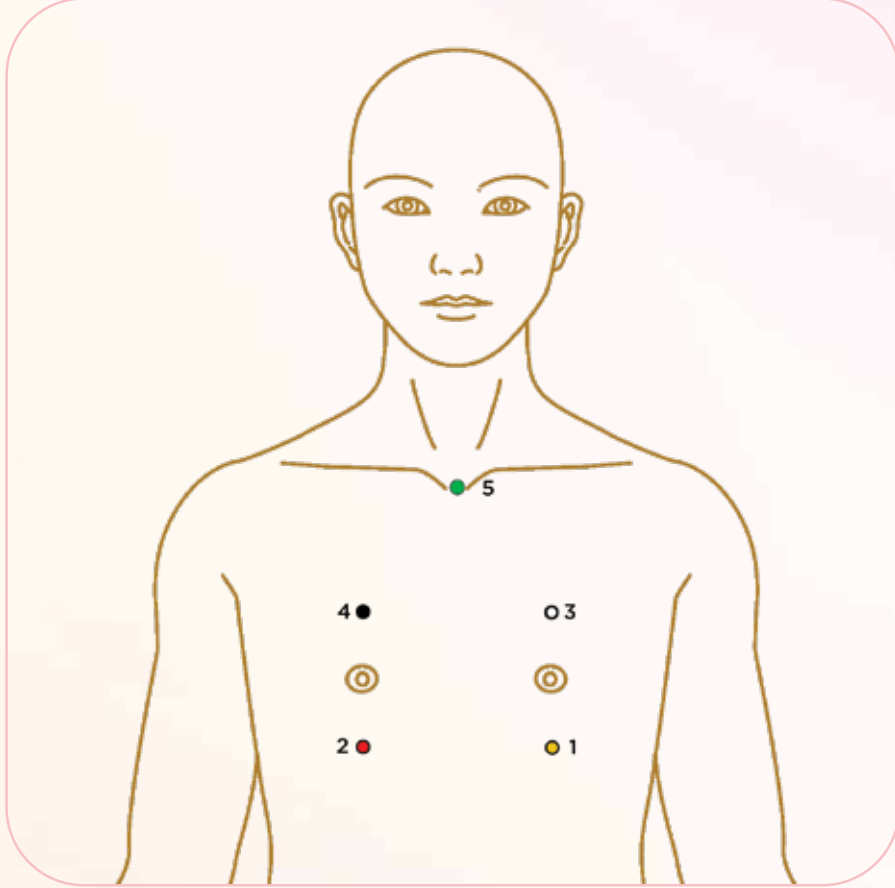
સંસ્થામાં પણ તેની મર્યાદિત માત્રાની ઉર્જાનું વહન આ રીતે જ થતું હોય છે. સૌ પ્રથમ તે ઉર્જા તે સંસ્થાના પોતાના આંતરિક અલગાવમાં એટલે કે તેના આંતરિક વિખવાદોમાં અને અપૂર્ણતાઓમાં વપરાઈ જાય છે. જેટલી વધુ ઉર્જા આ આંતરિક માંગણીઓ માટે ફાળવવી પડતી હોય, તેટલા ઓછા પ્રમાણમાં ઉર્જા સંસ્થાના હેતુની પૂર્તિ માટે ઉપલબ્ધ રહે છે.

આધ્યાત્મિક જિજ્ઞાસુઓ તરીકે આપણા માટે પણ આ જ સાચું છે. આપણે આપણી પોતાની આંતરિક જટિલતા કે વિઘટન સાથે જેટલા વધુ પ્રમાણમાં સંકળાયેલા રહીએ, તેટલા ઓછા પ્રમાણમાં આપણે આપણા વાસ્તવિક લક્ષ્ય સાથે એક થઈ શકીએ છીએ. સહજ માર્ગ આ સમસ્યાનો ઉકેલ આપે છે. સહજ માર્ગ પરંપરામાં, આપણે એક આધ્યાત્મિક યાત્રા કરીએ છીએ, એક એવી આંતરિક યાત્રા, જેમાં આપણે હૃદય ક્ષેત્ર (પિંડ પ્રદેશ), મનસ ક્ષેત્ર અને કેન્દ્રિય ક્ષેત્ર તરીકે જાણીતા આપણા અસ્તિત્વના ત્રણ ચડતા ક્રમના સ્તરો સાથે સંકળાયેલા તેર ચક્રોમાંથી પસાર થઈએ છીએ. આપણે ઉત્તરોત્તર જેમ જેમ આ ક્ષેત્રો મારફતે વિકાસ પામતા જઈએ છીએ, તેમ તેમ આપણે વધારે ને વધારે સંકલિત થતા જઈએ છીએ, પરંતુ જો આપણો વિકાસ અધોગતિ તરફ જતો રહે, તો તેનું પરિણામ આંતરિક વિઘટન હોય છે.

*સહજ માર્ગ પરંપરામાં, આપણે એક આધ્યાત્મિક યાત્રા કરીએ છીએ,
એક એવી આંતરિક યાત્રા, જેમાં આપણે હૃદય ક્ષેત્ર (પિંડ પ્રદેશ),
મનસ ક્ષેત્ર અને કેન્દ્રિય ક્ષેત્ર તરીકે જાણીતા આપણા અસ્તિત્વના
ત્રણ ચડતા ક્રમના સ્તરો સાથે સંકળાયેલા તેર ચક્રોમાંથી પસાર થઈએ
છીએ. તેમ તેમ આપણે વધારે ને વધારે સંકલિત થતા જઈએ છીએ,
પરંતુ જો આપણો વિકાસ અધોગતિ તરફ જતો રહે,
તો તેનું પરિણામ આંતરિક વિઘટન હોય છે.*

હૃદયક્ષેત્રના પાંચ 'C' અને પાંચ 'D'

હૃદય ક્ષેત્રમાં છાતી અને ગળામાં સ્થિત પાંચ ચક્રોનો સમાવેશ થાય છે. પ્રત્યેક ચક્ર પ્રકૃતિના પાંચ મૂળભૂત તત્ત્વો(પંચ ભૂતો)માંથી પ્રત્યેક ચક્રમાં જે તત્ત્વનું પ્રભુત્વ વધારે હોય, તે તત્ત્વનાં સંદર્ભે ઓળખાય છે.

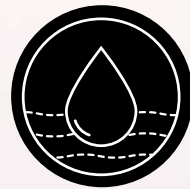
ચક્ર ૧
પૃથ્વી

ચક્ર ૨
આકાશ

ચક્ર ૩
અગ્નિ

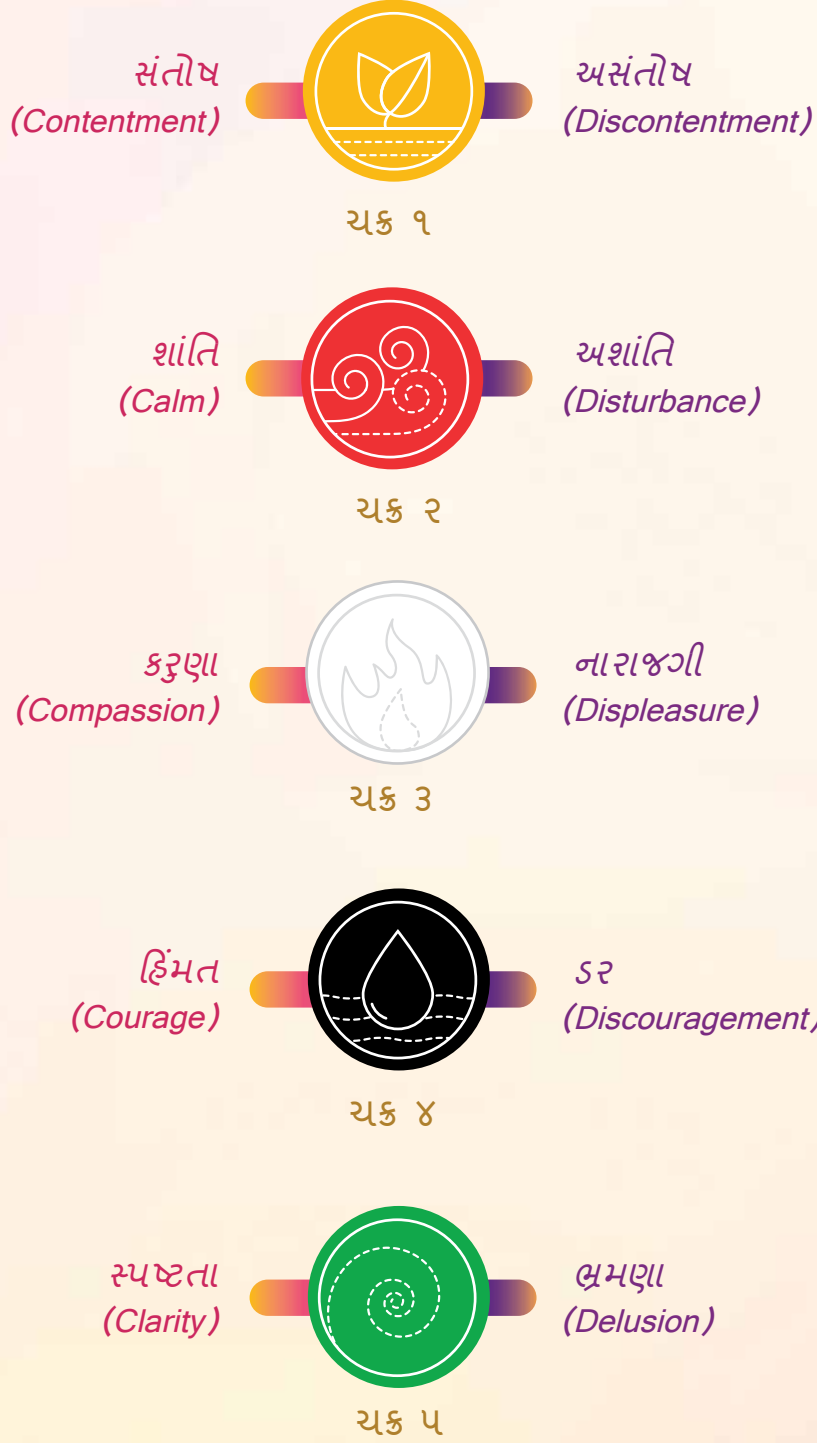

ચક્ર ૪
જળ

ચક્ર ૫
વાયુ

દરેક ચક્રમાં આ પંચ ભૂતોમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા પરસ્પર વિરોધી એવા ગુણોની એક વિશેષ જોડ પણ હોય છે.

તમે જોઈ શકો છો કે બધા સકારાત્મક ગુણો અંગ્રેજી અક્ષર C થી શરૂ થાય છે, અને નકારાત્મક ગુણો બધા D અક્ષરથી શરૂ થાય છે. આપણે તેમને પાંચ 'C' અને પાંચ 'D' તરીકે ઓળખી શકીએ. પાંચે-પાંચ C અને પાંચે-પાંચ D ઘણી વખત કંપનની અવસ્થામાં હોય છે, જેમાં તેઓ વારંવાર હકારાત્મકથી નકારાત્મક તરફ અને ફરીથી પાછા હકારાત્મક તરફ, એમ ફરતા રહે છે. આ રીતે આપણે અસ્થિરતા અને વિઘટનની સ્થિતિમાં જ રહેતા હોઈએ છીએ.

આપણી અવસ્થામાં ઘણી વાર ઘણા 'C' અને ઘણા 'D' એકસાથે મોજુદ હોય છે. એક સ્તરે આપણે અશાંતિનો અનુભવ કરતા હોઈએ, તો પણ બીજા સ્તરે આપણી અવસ્થા શાંત પણ હોઈ શકે છે. હકીકતમાં, આપણી આંતરિક અવસ્થા હંમેશાં ગૂંચવાયેલી જ હોઈ શકે છે.

ચક્રોનું કાર્ય કેવી રીતે નક્કી થાય છે? જ્યારે અન્ય કોઈ પરિબલ અસર કરતું નથી હોતું, ત્યારે ચક્રો સ્વાભાવિક રીતે જ સંકલન તરફ જ દોરતા હોય છે, પરંતુ વિઘટન તરફ દોરી જવા માટે તો અનેક પરિબલો કારણરૂપ હોય છે. આ કારણો પૈકીનું મુખ્ય કારણ છે, સંસ્કારોનું હોવું.

સંસ્કારો ભૂતકાળની ઘટનાઓની છાપ હોય છે, જે આપણી ચેતનાના ઊંડાણ સુધી પહોંચેલી હોય છે. આ છાપમાં માત્ર ભૂતકાળની ઘટનાની સ્મૃતિ જ નથી હોતી, પરંતુ તેની સાથે સંકળાયેલ લાગણી પણ સંઘરાયેલી હોય છે. જ્યારે વર્તમાન પળોમાં કોઈક એવો બનાવ બને કે જે આપણી અંદર સંસ્કાર તરીકે અંકિત ભૂતકાળનાં પ્રસંગને મળતો આવતો હોય, ત્યારે તે સંસ્કાર એ પ્રકારની જ લાગણી ઉભી કરે છે, જે લાગણી ભૂતકાળના તે પ્રસંગ વખતે અનુભવાઈ હતી. આપણને ભૂતકાળનો તે પ્રસંગ યાદ હોય કે યાદ ન હોય, છતાં આ બધું અચેતન સ્તરે થતું રહે છે. આપણે હાલની પરિસ્થિતિઓમાં પણ ભૂતકાળની તે લાગણીઓને લાવી દઈએ છીએ, જે આપણી હાલની વિચારસરણીને પૂર્વગ્રહયુક્ત બનાવી દઈ, આપણને હાલની ઘટનાનું ખોટું અર્થઘટન કરવા પ્રેરે છે. મૂળભૂત રીતે, ભૂતકાળમાં આપણને જે બાબતો ગમતી હતી કે જે બાબતો અણગમતી હતી, તે જ પ્રમાણે અત્યારની બાબતોને પણ ગમાડવા કે અણગમો કરાવવા તરફ સંસ્કારો આપણને પ્રેરે છે.

વધુમાં, સંસ્કારો તામસિક, રાજસિક અથવા સાત્વિક હોઈ શકે છે. તમ, રજ અને સત્ એ પ્રકૃતિના જ ત્રણ ગુણો છે. ગુણો એટલે શું? અચેતન કુદરત - પ્રકૃતિ જ્યારે એક ચોક્કસ આવૃત્તિ પર કંપન કરે છે, ત્યારે તે ચેતનવંત બને છે અને તે પ્રમાણે તે વ્યક્ત થાય છે. પ્રકૃતિની ત્રણ પ્રાથમિક કંપન આવૃત્તિઓ છે તમ, રજ અને સત. આ ત્રણ પ્રકારના કંપનો ચેતનાની અભિવ્યક્તિમાં બદલાવ લાવીને તેને તામસિક, રાજસિક અને સાત્વિક બનાવે છે. પૂજ્ય લાલાજી મહારાજ આ ગુણોની ચેતના પર થતી અસરોને સમજાવતા કહે છે.

ભૂતકાળમાં આપણને જે બાબતો ગમતી હતી કે જે બાબતો અણગમતી હતી, તે જ પ્રમાણે અત્યારની બાબતોને પણ ગમાડવા કે અણગમો કરાવવા તરફ સંસ્કારો આપણને પ્રેરે છે.

“અજ્ઞાનતા, આળસ, નિષ્ઠિયતા, સ્થૂળતા, મૂંઝવણ વગેરે તમ તરીકે ઓળખાય છે. આ બધા સમગ્રપણે પાયા તરીકેની અથવા આધારની ભાવના દર્શાવે છે. રજને વચ્ચેની અથવા તો મધ્યસ્થ અવસ્થા કહેવામાં આવે છે. તેનો સ્વભાવ સંઘર્ષ, ચંચળતા, વિચારશીલતા વગેરે છે. તે હંમેશા મધ્યમ સ્તર સૂચવે છે. સત્ એટલે સંમતિ, ઉચ્ચ, સૂક્ષ્મતા, પવિત્રતા અને મહાનતા. આ ઉચ્ચતમ સ્તર છે. તેના આ અર્થ હંમેશાં સ્વીકારવામાં આવે છે.”

આ ત્રિવિધ ગુણો પ્રત્યેનો આપણો વર્તાવ અને આપણો અણગમો, આપણને તે ગુણ મુજબના સંસ્કારો એકઠા કરવા પ્રેરે છે કે જે તામસિક, રાજસિક અને સાત્વિક વૃત્તિઓના વિકાસ તરફ દોરી જાય છે.

જ્યારે સંસ્કારો સક્રિય બને છે, ત્યારે તે હૃદયના ચક્રો દ્વારા રચાયેલા ક્ષેત્રો મારફતે, અમુક સ્તરની હકારાત્મક અથવા નકારાત્મક લાગણીઓ ઉત્પન્ન કરે છે. દાખલા તરીકે, જો કોઈ સંસ્કારિક ઈચ્છા પૂરી થાય છે, તો સંતોષથી પ્રથમ ચક્રમાં કંપન થાય છે. પરંતુ જો તે ઈચ્છા અધૂરી રહે, તો પણ તે જ ચક્રમાં અસંતોષ સાથે કંપન થશે. તેનાથી વિપરીત, અણગમતી વસ્તુ સાથેનો સંપર્ક ચોક્કસ સ્તરનો અસંતોષ પેદા કરે છે.

જો સંસ્કારજન્ય ઈચ્છા અમુક સમય સુધી અધૂરી જ રહે, તો અસંતોષ પેદા થાય છે. આખરે, બીજા ચક્ર પર પણ તેની અસર પડતા, તે ચક્રની શાંત અવસ્થા અશાંતિમાં પરિવર્તિત થઈ શકે છે. આ અશાંતિ આગળ વધી ત્રીજા ચક્રમાં નારાજગી અને ચોથા ચક્રમાં નિરાશા રૂપે પ્રગટ થઈ શકે છે. આ અસર આગળ વધતા, વિચારવાની પ્રક્રિયા ભ્રમિત થઈ જાય છે, જેનાથી પાંચમા ચક્રની કાર્યશીલતા ભાંગી પડે છે અને તે ખોટી સમજણ તરફ દોરી જાય છે.

આ બધા જ સકારાત્મક ‘C’ અને નકારાત્મક ‘D’ આપણને આપણા નિર્ધારિત લક્ષ્ય સુધી પહોંચવામાં આપણે કેટલા અંશે સફળ રહી શક્યા છીએ, તે જાણવા માટેનો પ્રતિભાવ પૂરો પાડે છે. જો આપણું નિર્ધારિત લક્ષ્ય સંસ્કારજન્ય હોય, એટલે કે આપણને કોઈ બાબતની ઈચ્છા હોય કે અરુચિ હોય, તે સંજોગોમાં તે બાબત મળી રહે છે કે તે નથી મળતી તે અનુસાર આપણે ‘C’ કે ‘D’ અનુભવતાં હોઈએ છીએ. સંસ્કારો ખરેખર તો કોમ્પ્યુટર વાઈરસ જેવા હોય છે: આ સંસ્કારો ચક્ર પ્રણાલીને સંક્રમિત કરે છે અને પછી તેની કામગીરી પર નિયંત્રણ મેળવે છે. જ્યારે સંસ્કારો નિયંત્રણમાં હોય છે, ત્યારે આપણે ‘C’-અવસ્થાનો અનુભવ કરવા માટે સંસ્કારોની પરિપૂર્ણતા પર આધાર રાખીએ છીએ. તે સિવાય, આપણે ‘D’-અવસ્થામાં, એટલે કે દુઃખી રહીએ છીએ.

ગુણો એટલે શું? અચેતન કુદરત – પ્રકૃતિ જ્યારે એક ચોક્કસ આવૃત્તિ પર કંપન કરે છે, ત્યારે તે ચેતનવંત બને છે અને તે પ્રમાણે તે વ્યક્ત થાય છે. પ્રકૃતિની ત્રણ પ્રાથમિક કંપન આવૃત્તિઓ છે તમ, રજ અને સત. આ ત્રણ પ્રકારના કંપનો ચેતનની અભિવ્યક્તિમાં બદલાવ લાવીને તેને તામસિક, રાજસિક અને સાત્વિક બનાવે છે.

સંસ્કારોની આ પરિપૂર્ણતા ચોક્કસ સંજોગો પર આધારિત હોય છે અને તે અલ્પકાલીન તથા આભાસી હોય છે. સાચી પરિપૂર્ણતામાં, વ્યક્તિ કુદરતી રીતે જ તેની પૂર્તિ કે અપૂર્તિના બધા ખ્યાલોને ભૂલીને, તેના બદલે એવી હળવાશભરી અવસ્થામાં રાચે છે કે જેમાં આ 'C' અને 'D' વચ્ચે ફરતા રહેવાનું ઓછામાં ઓછું થાય.

સંસ્કારોની આ પરિપૂર્ણતા ચોક્કસ સંજોગો પર આધારિત હોય છે અને તે અલ્પકાલીન તથા આભાસી હોય છે. સાચી પરિપૂર્ણતામાં, વ્યક્તિ કુદરતી રીતે જ તેની પૂર્તિ કે અપૂર્તિના બધા ખ્યાલોને ભૂલીને, તેના બદલે એવી હળવાશભરી અવસ્થામાં રાચે છે કે જેમાં આ 'C' અને 'D' વચ્ચે ફરતા રહેવાનું ઓછામાં ઓછું થાય. ખરું જોતાં તેને સંતુલનની એ અવસ્થા કહી શકાય કે જેમાં લોલક ઝૂલતું ઝૂલતું, બરોબર વચ્ચે આવીને સ્થિર થઈ જાય.

પ્રિય બાબુજીએ સંતુલનની આ સ્થિતિને એવું કહીને વર્ણવી છે કે, “આ અને પેલું હવે જતું રહે છે,” અર્થાત વ્યક્તિએ વિરોધી બાબતો વચ્ચે એટલે કે દ્વંદ્વો વચ્ચે ફંગોળાતા રહેવાની અવસ્થા પાર કરી લીધી છે. જ્યારે “આ અને પેલું જતું રહે છે,” ત્યારે વિરોધી બાબતો વચ્ચે ફંગોળાવાનું એટલું ઓછામાં ઓછું હોય છે કે પરસ્પર વિરોધી બાબતો પણ લગભગ સમાન લાગે છે. તેથી આ અવસ્થાને “અવ્યક્તગતિ” કહે છે. “વ્યક્ત” એટલે પ્રગટ થયેલું અને “અવ્યક્ત” એટલે જે હજુ અપ્રગટ છે, તે. દ્વંદ્વો અથવા તો વિરોધી બાબતો અપ્રગટ હોવાનો અર્થ એ નથી કે તે દ્વંદ્વોનું વિસર્જન થઈ ગયું છે, અથવા તો તે બાબતો રહી જ નથી. આ દ્વંદ્વો તો હોય જ છે, પરંતુ અપ્રગટ અવસ્થામાં હોય છે. એનો અર્થ એ પણ છે કે તે બધાં ક્યારેક સપાટી પર આવી પણ શકે છે અને આવતાં પણ હોય છે. તે બધાં જરૂર પડે ત્યારે અમુક ખાસ ક્ષણોએ સપાટી પર આવી જાય છે. તે વ્યક્ત થવાનું કારણ આપણને માર્ગદર્શન કરાવવા માટે તથા C અને D દ્વારા આપણને પ્રોત્સાહિત કરાવવા માટે હોય છે કે પછી આપણને ચેતવવા માટે હોય છે.

વિવિધ ચક્રો પરની સ્પન્દનીયતાનું સ્તર અમુક સ્થળોએ અનન્ય હોય છે, જેમકે આપણા બાળકો સાથેનાં, આપણા જીવનસાથી સાથેનાં કે આપણા વ્યાવસાયિક સાથીદારો સાથેનાં સંપર્કો વખતે તે સ્પંદનો અલગ અલગ હોય છે. આપણા બાળકો સાથે રહેવામાં આપણને જે રાહત અને અસાધારણ શાંતિ અનુભવાય છે, તે અનન્ય હોય છે. એક ક્ષણ માટે કલ્પના કરો કે તમારો પુત્ર તમારા ખોળામાં બેઠો છે. હવે, તમારા હૃદયના આંતરિક સ્પન્દનીય સ્તરનું અવલોકન કરો. અરે, જ્યારે તમારું બાળક રમકડા માટે કજિયા કરતું હોય, કે પછી તે કિશોરાવસ્થામાં તમારું કહ્યું માનતું ના હોય, છતાં પણ જ્યારે તે આવીને તમારી બાજુમાં બેસે, ત્યારે તમારા હૃદયની સ્પન્દનીય અવસ્થાનું અવલોકન કરો.

તમારા સંબંધ ગમે તેટલા વણસેલા હોય, છતાં પણ એકબીજા સાથે માત્ર શાંતિથી બેસવું, એ પણ બીજા નંબરના ચક્ર પર ચોક્કસ સ્પન્દનીય અવસ્થા ઊભી કરે છે, જે ચક્ર આત્મા સાથે સંકળાયેલું છે. તેનું સૌ પ્રથમ કારણ એ છે કે તે આપણા પ્રિય વ્યક્તિનો આત્મા હતો, જેણે આપણા પર ધ્યાન

જ્યારે “આ અને પેલું જતું રહે છે,” ત્યારે વિરોધી બાબતો વચ્ચે
ફંગોળાવાનું એટલું ઓછામાં ઓછું હોય છે કે પરસ્પર વિરોધી
બાબતો પણ લગભગ સમાન લાગે છે. તેથી આ
અવસ્થાને “અવ્યક્તગતિ” કહે છે.

આપી, આપણને માતાપિતા તરીકે પસંદ કર્યા હતા. ગર્ભાધારણના પણ ઘણા સમય પહેલા, તેની અને આપણી વચ્ચે અમુક સ્તરની સ્પન્દનીય સમાનતા હતી.

અમુક સમયે આ બંધન એટલી હદે કઠોર બની જાય છે કે આપણે સંબંધને ભૂલીને ચીસ પાડી ઉઠીએ છીએ કે “અરે, આવા સંતાનો!” તેમ છતાં, એ જ બંધન આખરે આનંદદાયક હોય છે, શાંતિ આપનારું હોય છે. જોકે આ બંને પરિસ્થિતિઓમાં, બીજા નંબરના ચક્ર પરના સ્પંદનોનાં આવર્તનો વિશાળ હોય છે. જ્યારે આપણે આત્મા ચક્રમાં સ્પંદનો અનુભવીએ છીએ અને પરિણામે શાંતિ મેળવીએ છીએ, ત્યારે આપણે એવું તારવી શકીએ કે અહીં અમુક સ્તરની આત્મિક સ્પન્દનીય સમાનતા તો છે જ. તે સમયે, આ ચક્રમાં હળવાશ અથવા નરમાશની લાગણી હશે. આ શાંતિની અનુભૂતિની સાથે સાથે, જો આપણે ત્રીજા ચક્ર પર પણ સ્પંદનો અનુભવીએ તથા તે અનુભૂતિ ભારે ન હોય પરંતુ ઓગળી જવાય, એવી હોય, તો પછી આપણે વિશ્વાસ સાથે એ તારણ પણ કાઢી શકીએ છીએ કે આ સંબંધ આત્મીય બની રહેશે. વધુ પુષ્ટિ કરાવતી બાબત એ છે કે જ્યારે આપણી ઉન્નતિ માટે કંઈક સાડું થવાનું હોય, ત્યારે હૃદય પોતાને મુક્ત, બોજારહિત, વિસ્તૃત, હળવું અને આનંદિત અનુભવશે. તેથી જ આપણે આપણા ગુરુજી જેવા મહાન વ્યક્તિત્વની બાજુમાં બેસીને અપ્રતિમ આનંદ અનુભવીએ છીએ. આવા સંકેતોના આધારે, આપણે ચોક્કસપણે એ નિષ્કર્ષ પર આવી શકીએ છીએ કે આ સંબંધ ખીલશે અને ફળશે. તેનાથી વિપરિત, જો ત્રીજા ચક્ર પર ભારેપણું હોય અને પ્રથમ ચક્ર પર પણ અમુક સ્તરનું ભારેપણું હોય, તો ખાતરીપૂર્વક જાણો કે આ સંબંધ ટકશે નહીં.

જીવનમાં નિર્ણયો લેતા પહેલા, ક્યારેક તમને એવું પણ લાગે છે કે જાણે સમગ્ર તંત્ર બે વિશાળ પહાડો વચ્ચે કચડાઈ રહ્યું છે. જ્યારે તમને એવી લાગણી થાય છે કે તમારા ચૂરેચૂરા થઈ રહ્યા છે, ત્યારે કૃપા કરીને તમે જે કંઈપણ કરી રહ્યા હો, તે કરવાનું છોડી દો. વધુમાં, જો કોઈ વ્યક્તિની હાજરીમાં, તમારી શાંતિમાં ખલેલ પહોંચતી હોય અને બીજા નંબરના ચક્ર પર ભારેપણું અનુભવાતું હોય, તો એ સમજી લો કે આ સંબંધ ટાળવો જોઈએ.

બધા Cનું અને બધા Dનું, - બંનેનું ધ્યાન રાખવું જોઈએ. ઉદાહરણ તરીકે, યોથા ચક્રમાં અનુભવાતી હિંમતની અછત, એ તમે જે કાર્ય કરવા માટે વિચારી રહ્યા હો, તે કાર્યને ટાળવા માટેનો એક મહત્વપૂર્ણ સંકેત હોઈ શકે છે. કલ્પના કરો કે જો હરહંમેશ તમારી પાસે હિંમત હોય તો! તમે પૂછી શકો છો: કયું કાર્ય કરવા માટે હિંમત? દાખલા તરીકે, અનૈતિક કામ કરવાની હિંમત ઉપયોગી ખરી? કેટલીક વાર, પાંચમું ચક્ર તમને કોઈ સ્પષ્ટતા પ્રદાન કરતું નથી. તમે તમારી જાતને પૂછી શકો છો, “હું શાના માટે

આ સ્પષ્ટતાનો ઉપયોગ કરવા માંગુ છું?” તમારા હૃદયનો આશય શું છે? જો તમે એ સ્પષ્ટતા સાથે કંઈક ખોટું કરવાનાં હો, તો ઈશ્વરનો આભાર માનો કે તમારી પાસે તે હિંમત નથી.

મનસ ક્ષેત્રની ‘તે અને હું’ની રમત

હૃદય ક્ષેત્રમાં પાંચ પ્રકારની દ્વિતતાઓ (પાંચ ચક્રો પૈકી પ્રત્યેક ચક્રમાંની દ્વિતતા) રહેલી છે, જ્યારે મનસ ક્ષેત્રમાં માત્ર એક જ પ્રકારની દ્વિતતા હોય છે: ‘તે અને હું’, એટલે કે ‘ઈશ્વર અને હું પોતે.’ મારી હાજરી જેટલા પ્રમાણમાં વધારે હોય છે, તેટલા પ્રમાણમાં ‘તે’ ઓછો હાજર હોય છે અને હું જેટલો ઓછો હાજર હોઉં છું, તેટલો જ વધુ ‘તે’ છવાઈ રહે છે. મનસ ક્ષેત્રનો પાઠ એ છે કે તમારી જાતનો લોપ કરતા જાઓ, જેથી તમારા જીવનમાં માત્ર ‘તે’ની જ સર્વોપરિતા બની રહે.

બાબુજીએ તેમના એક સહયોગીને લખેલા પત્રમાં લખ્યું હતું કે, “‘તેની’ (ઈશ્વરની) યાદ વગર વીતેલી એક મિનિટ માટે પણ પસ્તાવો થવો જોઈએ.” આ બાબત પાપ અંગેની યહૂદી વિચારધારાની યાદ અપાવે છે, જેમાં પાપ એટલે ‘હાતા’, જેનો અર્થ છે, દૂર જવું - એટલે કે મૂળ સ્ત્રોતથી દૂર જવું. તે તમારા મોબાઈલ ફોનને એરપ્લેન મોડ પર મૂકવા જેવું છે: સિઝનલ હંમેશાં હાજર હોય છે, પરંતુ તમે જ તમારી જાતને તે સિઝનલ મેળવવાથી વંચિત રાખો છો. તેવી જ રીતે, આપણે જેને દિવ્ય સિઝનલ કહી શકીએ, તે પણ આપણને હંમેશાં ઉપલબ્ધ હોય જ છે.

આપણે ફક્ત તેના માટે ગ્રહણશીલ રહેવાની જરૂર છે. ખોવાયેલી યાદની ક્ષણો માટે પસ્તાવો કરવાનો અર્થ એ પણ નથી કે નિરાશ થઈ રહેવું અથવા અપરાધભાવ ઊભો કરવો. પસ્તાવો તો માત્ર વિશ્વાસપૂર્વક સ્ત્રોત પર પાછા ફરવાનો સંકલ્પ કરવા માટે જ છે. પ્રેમ જ આપણો માર્ગ મોકળો કરે છે.

ભૌતિક સ્તરે, પ્રેમ ઇન્દ્રિયો દ્વારા ‘કામ’ એટલે કે વિષયાસક્તતા તરીકે પ્રગટ થાય છે. આપણે જ્યારે આપણી જાતને સૃષ્ટિના ભૌતિક લક્ષણ ‘તમ’ સાથે ઓળખાવીએ છીએ, ત્યારે આપણે તે સ્તરે પરિપૂર્ણતા પામવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ, કે જે તામસિક છે. શારીરિક સુખો ક્યારેય હૃદયને સંતોષી શકતા નથી. ખરેખર તો કામની પૂર્તિ પછી પણ, હૃદયમાં સંતોષ ન થતાં, એ વ્યક્તિ-વ્યક્તિ વચ્ચેનું અંતર વધવાનું કારણ બની રહે છે, જેના કારણે અફસોસ પેદા થતો હોય છે.

મારી હાજરી જેટલા પ્રમાણમાં વધારે હોય છે, તેટલા પ્રમાણમાં ‘તે’ ઓછો હાજર હોય છે અને હું જેટલો ઓછો હાજર હોઉં છું, તેટલો જ વધુ ‘તે’ છવાઈ રહે છે. મનસ ક્ષેત્રનો પાઠ એ છે કે તમારી જાતનો લોપ કરતા જાઓ, જેથી તમારા જીવનમાં માત્ર ‘તે’ની જ સર્વોપરિતા બની રહે.

માનસિક સ્તરે, પ્રેમ 'ભાવનાત્મક પ્રેમ' તરીકે પ્રગટ થાય છે. આપણી જાતને મન અને લાગણીના અત્યંત પરિવર્તનશીલ સ્તર સાથે ઓળખાવવામાં આપણે આપણી પરિપૂર્ણતા પણ તે સ્તરે જ પામવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ. જો કે, રાજસિક પરિપૂર્ણતા તેની મૂળભૂત અસ્થિર પ્રકૃતિને કારણે હંમેશાં છેતરામણી જ બની રહે છે. 'રજ' દ્વારા પેદા થયેલી અસ્થિરતાને લીધે, પ્રેમી હમેશા અસમંજસમાં રહે છે તથા સંબંધનું સતત પુનઃમૂલ્યાંકન કરવામાં, ભૂતકાળની ઘટનાઓ અને ભવિષ્યની શક્યતાઓ પર મનન કરતો રહે છે. પ્રેમના ક્ષેત્રમાં એવું ક્યારેય નક્કી નથી હોતું કે પરિપૂર્ણતા મળી જ રહેશે તથા તેમાં અમુક સ્તરે વધ-ઘટ તો થતી જ રહે છે.

આધ્યાત્મિક સ્તરે, જો પ્રેમ દિવ્ય લક્ષણો અને દિવ્ય ગુણોથી એટલે કે સતોગુણોથી પણ ઉપર ઉઠી, માત્ર પરમાત્મા પ્રત્યેનો સર્વોચ્ચ લગાવ બની રહે, તો પ્રેમ ઉન્નતિ પામી, ભક્તિ બની શકે છે. ભગવાન શ્રી કૃષ્ણે કહ્યું છે કે ભક્તિ તમામ ગુણોથી પર છે. ગુણોના નશામાં રહીને આપણે સાચા અર્થમાં ઈશ્વરની નજીક જઈ શકતા નથી.

આધ્યાત્મિક સ્તરે, જો પ્રેમ દિવ્ય લક્ષણો અને દિવ્ય ગુણોથી એટલે કે સતોગુણોથી પણ ઉપર ઉઠી, માત્ર પરમાત્મા પ્રત્યેનો સર્વોચ્ચ લગાવ બની રહે, તો પ્રેમ ઉન્નતિ પામી, ભક્તિ બની શકે છે. ભગવાન શ્રી કૃષ્ણે કહ્યું છે કે ભક્તિ તમામ ગુણોથી પર છે. ગુણોના નશામાં રહીને આપણે સાચા અર્થમાં ઈશ્વરની નજીક જઈ શકતા નથી.

આપણે નિરાકાર અને નિર્ગુણ પાસે ત્યારે જ જઈ શકીએ કે જ્યારે આપણે સ્વરૂપ અને લક્ષણની આસક્તિ છોડી દઈએ. ઉદાહરણ તરીકે, આપણે જો શાંતિ અથવા તો બ્રહ્મવિદ્યા સહિતનાં સાત્વિક ગુણોની ઈચ્છા સાથે ઈશ્વરની પાસે જઈએ, તો પરમ સત્ય સાથેનો આપણો સંબંધ દૂષિત થઈ જાય છે. એ એક માત્ર ઈચ્છાની હાજરીને કારણે જ એ સંબંધ એક વ્યવહાર બની જાય છે. જો આપણે અષ્ટાવક ઋષિની સલાહને અનુસરીશું અને ઈચ્છાઓને ઝેર સમાન ગણીશું, તો આપણને એ સમજાશે કે ઝેરનું એક ટીપું પણ પવિત્ર સંબંધને દૂષિત કરી શકે છે અને ભક્તિ પરિપક્વ થઈ શકતી નથી.

ભક્તિ ગુરુના માનસિક ગર્ભને પ્રભાવિત કરે છે અને તે ભક્તિ જો પ્રેમસભર, પૂજ્યભાવ તથા કૃતજ્ઞતા સાથેના પ્રસંગો દ્વારા અવિરત વહેતી રહે, તો દિવ્યલોકમાં એક નૂતન અસ્તિત્વ - આધ્યાત્મિક અસ્તિત્વ(Spiritual Entity) - જન્મ લે છે. તે તમારું પોતાનું અસ્તિત્વ છે. જેમ તમે કોઈની ભક્તિની નકલ કરી શકતા નથી, તેમ તમે બીજા કોઈની ભક્તિ અપનાવી પણ શકતા નથી.

દરેક વ્યક્તિ, તેના પોતાના દિવ્ય અસ્તિત્વ - તેની પોતાની દિવ્યતા -મેળવવા તરફ વિકસિત થઈ શકે છે અને થવું પણ જોઈએ. અભ્યાસીને તેના માનસિક ગર્ભમાં જાળવી રાખવા માટે ગુરુની પૂર્વશરત એ હોય છે કે અભ્યાસીએ વળતર રૂપે પ્રેમ, આરાધના કે આદર મળી રહે, તે માટે નહીં,

પણ માત્ર પ્રેમને ખાતર પ્રેમ, આરાધના ખાતર પૂજન અને આદર ખાતર જ આદર કરવો જોઈએ. આ અવસ્થામાં નથી હોતી કોઈ અંગત ઈચ્છા કે આકાંક્ષા કે નથી બાકી હોતી કોઈ પ્રકારની આશા, માંગણી કે બાકી રહેલી પૂર્ણતા.

એક ભક્ત શરણાગતિ-યુક્ત જીવન જીવે છે, જે ચિંતામુક્ત શરણાગતિની અવસ્થા છે, જેમાં તે ખુશી ખુશી પરવશ રહી, નિર્ભય રહેવાનું પસંદ કરે છે. શરણાગતિમાં, પ્રેમ હાજર હોય છે, પરંતુ પ્રેમનો ખ્યાલ ગેરહાજર હોય છે; આદર હાજર હોય છે, પરંતુ “હું આદર કરું છું” એવો ખ્યાલ ગેરહાજર હોય છે; કૃતજ્ઞતા હાજર હોય છે, પરંતુ “હું આભારી છું” એવો વિચાર ઓગળી ગયો હોય છે. નિષ્કર અહંકાર સંપૂર્ણપણે ન્યુનતમ થઈ ગયો હોવાથી, શરણાગતિનો ખ્યાલ પણ ગેરહાજર હોય છે. વૃક્ષના જન્મ

ભકિત ગુરુના માનસિક ગર્ભને પ્રભાવિત કરે છે અને તે ભકિત જો પ્રેમસભર, પૂજ્યભાવ તથા કૃતજ્ઞતા સાથેના પ્રસંગો દ્વારા અવિરત વહેતી રહે, તો દિવ્યલોકમાં એક નૂતન અસ્તિત્વ – આધ્યાત્મિક અસ્તિત્વ (Spiritual Entity) – જન્મ લે છે. તે તમારું પોતાનું અસ્તિત્વ છે.

માટે, 'બીજ' એ અદૃશ્ય થઈ જ જવું જોઈએ. આ 'આધ્યાત્મિક અસ્તિત્વ(SE) જન્મ લે, તે માટે 'હું'નો લોપ થઈ જવો જોઈએ. તે પછી જ આપણે બાબુજી મહારાજની એ સૂક્ષ્મ અવસ્થાની નજીક પહોંચી શકીશું, જેમાં કોઈ પણ વ્યક્તિને કોઈ પણ પ્રકારની ફરજ પડતી ના હોય, તે છતાં ચોપાસ બધું જ સરળતા-પૂર્વક થયા કરતું હોય.

આપણને કેટલીકવાર આપણી અંદર દેખાતી આંતરિક વિસંગતતાની અવસ્થા અસંખ્ય સંસ્કારોની ક્રિયા-પ્રતિક્રિયાથી ઉદ્ભવેલી જટિલતાને કારણે હોય છે તથા તે અવસ્થા આપણા દ્રષ્ટિકોણને, આપણા સ્વભાવમાં રંગ પૂરતા ત્રણ ગુણોને તથા પિંડ-પ્રદેશમાં રહેલી પાંચ દ્વૈતતાઓને ઢાંકી દે છે. આ જટિલતાનો ઉકેલ પણ આ 'તે અને હું'નાં સરળ દ્વૈતમાં જ રહેલો છે. 'હું' ની નિમ્ન પ્રકૃતિને ઓગાળી દેતાં, 'તે'ની પ્રકૃતિ સપાટી પર આવે છે તથા 'તે અને હું'નું દ્વૈત, આખરે 'તે'નાં એકત્વમાં પરિવર્તિત થઈ જાય છે.

પૂજ્ય લાલાજી મહારાજે લખ્યું છે: "ઈશ્વરે તેની પોતાની જાતને તમારા હૃદયમાં છુપાવી છે અને તમને છતાં કર્યા છે. તમે તમારી જાતને છુપાવો અને ઈશ્વરને છતાં કરો! આ જ સાચી સાધના છે."

પ્રેમ અને આદર સાથે,

કમલેશ

પૂજ્ય શ્રી ચારીજી મહારાજની

૯૫મી જન્મજયંતિ નિમિત્તે

૨૪ જુલાઈ ૨૦૨૨

heartfulness
advancing in love

